

Obnova Buvininih vratnica 1908. godine

Franko Čorić,
Zlatko Jurić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti
Zagreb, I. Lučića 3
fcoric@ffzg.hr; zljuric@ffzg.hr

Izvorni znanstveni rad
Predan 6. 9. 2010.
UDK 73.025.4:745.51
(497.5 Split) "1908"

SAŽETAK: Anton Švimberský, profesor na Školi za obradu drveta u češkom Chrudimu, obnovio je 1908. godine romaničke vratnice splitske katedrale. Njegov je angažman predložio glavni konzervator II. odjeljenja carskoga kraljevskoga Središnjega povjerenstva za umjetničke i historijske spomenike Max Dvořák koji je sastavio i smjernice za obnovu vratnica vođene načelom očuvanja starosne vrijednosti. Rad donosi pojedinosti tehnološkoga procesa. Nakon uspješnog okončanja posla, Švimberský je imenovan dopisnikom Središnjega povjerenstva. Obnova jednog od najvažnijih artefakata srednjovjekovne dalmatinske skulpture i europski poznatoga spomenika, prema novom konceptu zaštite kulturne baštine postala je, zajedno s očuvanjem zgrade stare biskupije, prijelomnom za prevagu novih načela u splitskoj sredini koju je uvelike obilježilo stilsko restauriranje. Na projektu su sudjelovale i osobe koje će postati jezgrom reorganizacije Središnjega povjerenstva 1911. godine: Max Dvořák, Julius Deininger i Karl Holey.

KLJUČNE RIJEČI: *Buvinine vratnice, Središnje povjerenstvo, Frane Bulić, Max Dvořák, Anton Švimberský*

MONUMENTALNE ROMANIČKE VRATNICE splitske katedrale, djelo majstora Andrije Buvine iz 1214. godine, jedno od najizvornijih djela naše kulturne baštine, do devetnaestoga je stoljeća bilo očuvano *in situ*.¹ Svojim su dimenzijama, oblikovanjem i sadržajem u romaničko doba oplemenile ulaz u Dioklecijanov mauzolej prenamijenjen u katedralu.² Nakon obnove 1908. bile su visoke 5,24 metra, a široke 3,51 metar.³ Na svakom se krilu nalazi četrnaest kasete, po dvije u sedam redova. Polja kasete obrubljena su koso postavljenim letvicama na kojima se nalaze po dva tipa antikizirajućih vitica i predromaničkoga višestrukoga pletera u ritmičkoj izmjeni. Na trakama među kasetama pojavljuju se dva tipa lozica: jedan sa srololikim zavojima u kojima vise grozdovi te drugi u kojem se lozice savijaju u krug. U lozicama se nalaze i ljudski likovi, životinje i ptice. Na glavama ljudskih i životinjskih likova pojavljuju se i pokrivala. Na ornamentici je vidljiv utjecaj Dioklecijanove palače i reljefa antičkih

sarkofaga, dok je za prikaze ljudi i životinja presudan bio utjecaj iluminiranih rukopisa.⁴ U dvodimenzionalnom reljefu i linearnoj stilizaciji detalja prisutna je i tradicija dekorativne pleterne skulpture. Na sjecištima traka nalaze se krugovi u čija su središta umetnuti drveni trnovi koji nose dekorativne kugle.

U poljima kasete prikazani su prizori iz novozavjetnoga kristološkoga ciklusa koji je Igor Fisković ocijenio „bez premca u cjelokupnoj europskoj romaničkoj umjetnosti“.⁵ Prizori na vratnicama nižu se slijeva nadesno, na lijevoj strani odozgo prema dolje, a na desnoj odozdo prema gore. Svetački su likovi odjeveni u antičke kostime, a svjetovni u suvremenu srednjovjekovnu odjeću. Prikazi uglavnom nemaju pozadinu, a ondje gdje je ima, imaju scenografsku funkciju. Događaji su prikazani stavovima, kretnjama i gestama likova prilagođenima romaničkim kompozicijskim načelima. Pretpostavlja se da je autor ikonografskoga programa splitski biskup Bernard iz Pe-

1. Vratnice prije obnove (Mitteilungen der Zentral-Kommission, VII. godište treće serije 1908, stupci 349–350.)
Door leaves prior to renovation (Mitteilungen der Zentral-Kommission, VII year, third series 1908, columns 349–350)

rugie.⁶ Na lijevom su krilu prizori iz Kristova djetinjstva i javnoga djelovanja, od navještenja do Lazarova uskrsnuća, na desnom prizori Kristove muke i smrti do uzašašća.

Pojedini su prizori koncipirani prema bizantskoj, a pojedini prema zapadnjačkoj ikonografiji.⁷

Vratnice su obnavljane od srpnja do prosinca 1908. godine. Protagonisti obnove bili su glavni konzervator II. odjeljenja Središnjega povjerenstva, povjesničar umjetnosti–Max Dvořák i tehničar, profesor na Školi za drvenu tehnologiju u češkom Chrudimu–Anton Švimberský. Svrha ovoga rada je utvrditi kako je došlo do angažiranja Švimberskoga, pokušati rekonstruirati koji su dijelovi vratnica izmijenjeni obnovom, kojim su sredstvima tretirane vratnice te ocrtati širi kontekst.

Dvořákové smjernice obnove i angažiranje Švimberskoga

Don Frane Bulić, konzervator Središnjega povjerenstva za umjetničke i historijske spomenike za nekadašnje splitsko okružje, obnovu je vratnica i izradu odgovarajućega novoga vjetrobrana smatrao dijelom uređenja restaurirane katedrale.⁸ U dva je navrata pokušao pokrenuti obnovu. Kao potencijalne restauratore je 1889. predlagao talijanske umjetnike koji su obnavljali korska sjedala franjevačke crkve i katedrale u gradu Hvaru i mladog Splićanina, milanskoga studenta Šimuna Carraru.⁹ U travnju 1899. predložio je Korčulanina Marina Radicu.¹⁰ Središnje je povjerenstvo 1901. godine nakon niza odbijenih skica preporučilo projekt vjetrobrana referenta arhitekta Emila von Förstera koji je naposljetku 1910. izveo Carlo Buj.¹¹ Bulić je 1902. godine drugi put pokušao potaknuti obnovu vratnica, no Ministarstvo bogoštovlja i nastave (dalje MBN) zatražilo je da ih se pošalje u Beč na adresu ateljea kipara i člana Središnjega povjerenstva Kaspara von Zumbuscha i odvrćalo od obnove na licu mjesta, što je katedralna uprava odbila.¹²

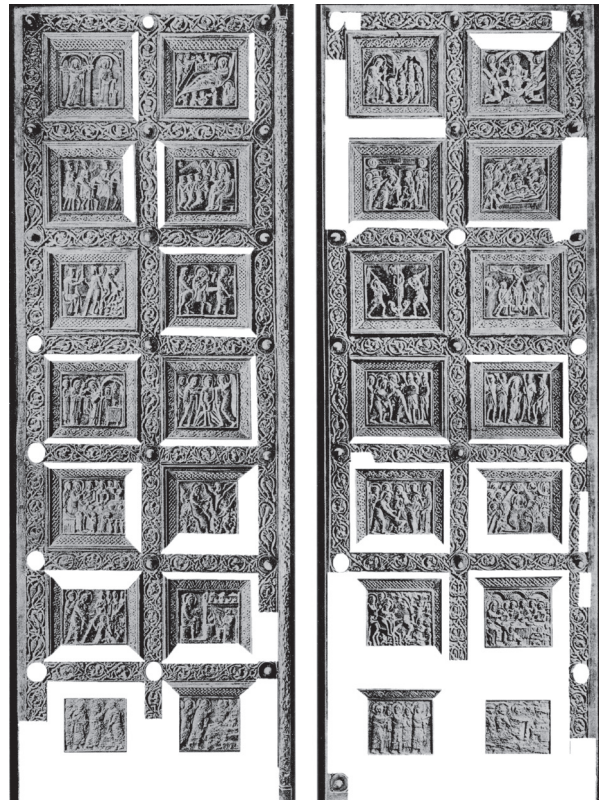
Nakon što je Bulić 1907. godine i treći put tematizirao obnovu vratnica, htijući ih povezati s dovršetkom radova na zvoniku, Dvořák je zatražio podnošenje detaljnog izvješća i prekid daljnjih mjera do izjašnjavanja Središnjega povjerenstva.¹³ Zajedno su prigodom zasjedanja Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču u jesen 1907. pregledali vratnice i suglasili se s mišljenjem katedralne uprave da bi slanje vratnica u Beč bilo nespretno.¹⁴ Dvořák je u veljači 1908. iznio smjernice za obnovu vratnica i predložio osobu koja bi izvela radove.¹⁵ Istaknuo je da su vratnice jedan od najvažnijih spomenika dalmatinske srednjovjekovne skulpture i europski poznat spomenik pa je s njih prije ponovnog postavljanja valjalo ukloniti oštećenja, a pri obnovi ne dopustiti dopune jer ih je smatrao nedopustivima na spomeniku takvoga značenja. Vratnice je trebalo sanirati, učvrstiti olabavljene dijelove i spriječiti širenje crvotočine. Najoštećenija polja valjalo je zaštititi drvenim

vratašcima kako bi ipak bila dostupna istraživačima i prijateljima umjetnosti.

Budući da prema Bulićevu mišljenju u Dalmaciji nije postojao iskusan i savjestan stručnjak koji razumije umjetnost, a da je Zumbusch za jedan sličan posao već bio predložio Švimberskoga, predložio ga je i Dvořák. MBN je u svibnju 1908. odlučio odobriti sredstva iz državnog proračuna za restauriranje vratnica i od Češkoga namješništva zatražio slanje Švimberskoga u Split radi izrade fotografija i troškovnika na osnovi Dvořákovih smjernica uz konzultiranje s konzervatorom i crkvenom upravom te telegrafске objave rezultata Središnjem povjerenstvu.¹⁶ Ono je zadržalo pravo telegrafski prekinuti radove koje je smatralo dalekosežnima. Švimberskome je odobrena putna akontacija od 400 kruna.

Izrada troškovnika

Švimberský je na put krenuo 3. srpnja i trećega se dana predstavio Buliću koji ga je odveo u krstionicu.¹⁷ Bulić je radi uštede vremena već 13. srpnja zatražio odobrenje početka radova na vratnicama, budući da je Švimberský „s velikom savjesnošću“ već bio sastavio troškovnik koji je naknadno namjeravao poslati, a prema kojemu se predviđao trošak od oko 4500 kruna i tromjesečni rad.¹⁸ U sezoni terenskih radova i dopusta, Dvořák je brzojav primio tek

2. Shema potpuno uništenih dijelova prema podacima u HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, 3–4
Scheme of the damaged parts according to HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, 3–4

30. srpnja i zatražio da se kod MBN-a raspita jesu li radovi već počeli.¹⁹ Švimberský je između 13. srpnja i 1. kolovoza radio na stvaranju situacijskoga plana, dovršavanju nacрта, sastavljanju programa radova i obavljanju pripremnih radova.²⁰ On je 20. kolovoza poslao troškovnik splitskoga Konzorcija stolara i drvodjelaca koji je 11. srpnja potpisao Carlo Buj, dopunio ga i obrazložio dodatke.²¹

Stanje vratnica prije obnove i pripremi radovi

Švimberský je krila vratnica prilikom prvog posjeta krstionici, gdje su se čuvala od početka radova u unutrašnjosti katedrale 1881. godine, zatekao naslonjena na postranim zidovima, osigurana kamenovima.²² Krila su bila nejednakih dimenzija, a na poleđinama su ariševe daske s oko dvije tisuće grubih čavala bile spojene s hrastovim daskama jezgre. Na desnoj je vratnici bio očuvan uređaj za zakretanje vratnica: metalni čep s donje, a drveni s gornje strane. Lijeva je vratnica bila osigurana trima debelima ariševim daskama (na prvoj i drugoj dasci odozgo i prvoj odozdo) sa po jednim okovom. Okovi su završavali ušicama koje su s ušicama učvršćenima u zidu i klinovima sa širokim glavama činile zglobove. Na desnoj je vratnici bio samo jedan okov, na drugoj dasci odozgo, budući da

3. Situacijski plan prema HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908
Situational plan in line with HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908

je na njoj nedostajalo više od polovice gornjega čepa. Na lijevom je krilu bila sačuvana željezna obla šipka koja se na kraju izvijala u kuku i ulazila u bravu u drvetu. Na vratnicama je zatekao slojeve prašine i blata, tako da su reljefi bili jedva raspoznatljivi. Drvo je bilo isušeno, raspucano, istrošeno i razmrvljeno, a na pet do deset posto crvotočno. Donji dio podnožja prednjice obaju krila bio je zamijenjen ariševim daskama učvršćenima čavlima i željeznim okovima.

Švimberský je numerirao dijelove vratnica. Najoštećenija su bila donja polja 2, 55, 58 i 111.²³ Polje 58 se s desne strane odvojilo i bilo učvršćeno daskom, polje 111 odvojilo se gore i po sredini lijevo, a s gornje strane je napuklo i bilo učvršćeno limom. Osim dasaka podnožja jednostavnim drvenim daskama bile su zamijenjene i donje polovice brojeva 2 te 3–54, dok su izgledane, smrvljene i neraspoznate bile površine 3–54, 58–62, 59–190, 60–61, 108–109, 78, 80–81–91 kao i polovica broja 82. Potpuno uništeno i raspucano bilo je trideset komada letvica, a djelomično daljnjih trideset šest. Posve uništeno bilo je pedeset osam komada profiliranoga vijenca i šest krugova spojnice, a slomljeno ili oštećeno trideset šest kugli. Primitio je da su krugovi spojnice nekoć bili obojeni u crveno. Na reljefu je osim zlatnih pruga primijetio crvene i plave te pretpostavio da su bareljefi bili kolorirani. Ustanovio je da su rezbarije prednjice od rogačevine te da hrastova jezgra vratnica samo bočno nije bila dobro očuvana. Uljni premaz je bio očuvan samo ispod onečišćenih dijelova.

Vratnice su drvenom konstrukcijom prevezene do radionice Konzorcija stolara i drvodjelaca.²⁴ Pomoćnik konzervatora Ivan Znidarčić je u dvorištu radionice fotografirao najoštećenija polja. Kako nije bilo moguće snimiti fotografije cijelih vratnica, Švimberský se koristio deset godina starijom fotografijom i ustanovio da su vratnice u međuvremenu pretrpjele oštećenja. Detaljno su snimljene kasete 6, 51, 78, 82, 91 i 107. Švimberský je radi čišćenja i zaštite od crvotočine i vlage rastavio dekorativne i figuralne rezbarije od ornamentalno urešenih horizontalnih i vertikalnih traka za koje su bile pričvršćene čavlima. Radovi su izvedeni uz najveći oprez i bez oštećivanja pojedinih dijelova.²⁵ Pokazalo se da su oštećenja veća nego što se činilo.²⁶ Drvo je na pojedinim mjestima nedostupnima pogledu bilo uništeno, a prljavština je mjestimično prikriivala izvijenost i napukline letvica. Bareljefi su bili pribijeni 8–10 cm dugim željeznim čavlima, a pri njihovu vađenju katkad je bilo potrebno zasjeci drvo, a otvore zapuniti.

Reljefi i ornamenti su očišćeni i od višestrukih premaza. Za impregnaciju protiv crvotočine Švimberský je upotrijebio sredstvo načinjeno prema „dokazanom receptu“ iz 1709. godine.²⁷ Smjesu od 1,5 l octa, 12,5 g češnjaka, 25 g crvenog luka, 11,5 g (velike žlice) soli, 80 g listova pelina i 2,25 g (male žlice) smrvljenog papra trebalo je oko petnaest minuta lagano kuhati u emajliranoj posudi. Nakon hlađenja ju je valjalo procijediti kroz platno u spremnik i

4. Vratnice nakon obnove (EHU, sv. 1, 1995.)
Door leaves after renovation (EHU, vol. 1, 1995)

5. Polje 51 (Krist i Samarićanka) prije obnove (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, snimio M. Špikić)
 Panel 51 (Christ and the Samaritan woman) before restoration (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, photo by M. Špikić)

začepiti. Drvo bez premaza trebalo je s obzirom na opseg i stupanj zaraženosti umočiti na 10–20 minuta u posebnu, za to pripremljenu drvenu posudu s impregnacijskim sredstvom, zagrijanu na temperaturu od 30 do 50 ° R.²⁸ Sredstvo je imalo dvojako djelovanje: oštar miris je trebao ugušiti crvotočinu, a bolesno, alterirano drvo trebalo je otvrdnuti i zaštititi od daljnjeg propadanja i truljenja. Slijedilo je sušenje, čišćenje dva do tri puta, temeljito izravnavanje i zapunjavanje. Petrificiranje je valjalo izvesti vrućim terpentinom, drvo premazati vrućim lanenim uljem, zakitati te premazati voskom.²⁹ Švimberský je izradio i drvene posude za impregniranje dijelova vratnica te angažirao noćnoga čuvara (jer niti jedna osiguravajuća kuća nije htjela preuzeti odgovornost za radove koji su zbog potrebe održavanja visoke temperature procesa prijeli izbijanjem požara).³⁰

Početak i zaustavljanje radova

Švimberský je naveo kako dijelove koji nedostaju valja nanovo izvesti, tj. desno krilo uskladiti s bolje očuvanim lijevim.³¹ Troškovnik je na prednjici predviđao izradu novog prihvatnika, ukupno devet metara dužnih okomitih i vodoravnih dasaka za trake, popravak dvaju donjih polja desne vratnice na tri mjesta, popravak kutova desne vratni-

ce, izradu 13,65 m dužnih novih profiliranih vijenaca koje bi se pričvrstilo željeznim vijcima dimenzija 40 × 5 mm, izradu novih podnožja, 32 kugle te drvenih vratašaca za dva najdonja polja desnoga krila.³² Švimberský je poslije predložio da se umjesto drveta kao materijal za zaštitu najoštećenijih polja upotrijebe staklene ploče ili rešetke od kovanoga željeza.³³ Na vrhu i na dnu poleđine svake vratnice valjalo je zamijeniti po jedan komad hrastovih dasaka te izvesti novo pozadinsko ojačanje debelo 4 cm s ukladama i pojačanjima koje bi se željeznim vijcima (dim. 90 × 10 mm) spojilo s jezgrom vratnica. Za sve nove dijelove prednjice predviđena je orahovina, a za pozadinske hrastovina. Na oba je krila vanjske rubove valjalo skratiti po 2 cm, a na unutarnje nadostaviti po komad orahovine (5,30 × 3 × 6 cm).

Radi ponovne upotrebe vratnica aksijalnom vrtnjom, Švimberský je predviđao da se u jezgru vratnica usade veliki čelični vijci čije bi glave služile kao čepovi, pa je radi rasterećenja vratnica i veće čvrstoće htio svako krilo s tri strane obujmiti čeličnim ojačanjem. Dio mehanizma trebale su biti metalne ploče uložene u kamen. Trošenje tih ploča trebao je usporiti mesingani umetak, ali i podmazivanje donje ploče. Na vratnice je trebalo postaviti rukohvate i jednostavni uređaj za zatvaranje.³⁴

6. Polje 35 (Poklonstvo kraljeva) nakon čišćenja i nakon obrade (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, snimio M. Špikić)
Panel 35 (Epiphany) after cleaning and interventions (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, photo by M. Špikić)

Vrlo je zanimljiv podatak da je početna zamisao Švimberskoga bila konzervirati i impregnirati originalne vratnice i pohraniti ih u *operi del duomo* (stara biskupija), a na katedralu postaviti kopiju, čemu se usprotivio Bulić.³⁵ Kako su Dvořákove smjernice izričito branile dopune, predlagao je da se vratnice nakon impregniranja i petrificiranja samo zatamni i zaštiti uljnim premazom, na što je lokalna sredina također reagirala otporom. Kompromisno rješenje je bilo da se podnožja, koja ionako više nisu bila izvorna, zamijene novima na kojima bi se ornamenti izveli analogno motivima s vratnica. Odluku je obrazložio željom društva za gradnju katedrale i lošim stanjem starih dijelova čije bi ostavljanje ugrozilo stabilnost.³⁶ Početkom rujna već su bile izvedene ornamentalne dekoracije na najdonjim daskama i manjim dijelovima desne vratnice. Na ostalim oštećenim mjestima već je bilo postavljeno novo drvo. Dvořák je nakon povratka iz Galicije dobio pismo Švimberskoga od 24. kolovoza u kojem je stajalo da izvodi određene dopune, što ga je zaprepastilo pa je telegrafskom porukom 1. rujna prekinuo radove, a od Središnjega povjerenstva zatražio slanje troškovnika.³⁷ Dvořák je htio pregledati poslano izvješće, no u uredu Središnjega povjerenstva nije ga bilo. Izvješće i troškovnik poslani su još 20. kolovoza, no kako su bili sastavljeni na češkome, nisu bili protokolirani do 23. rujna.³⁸

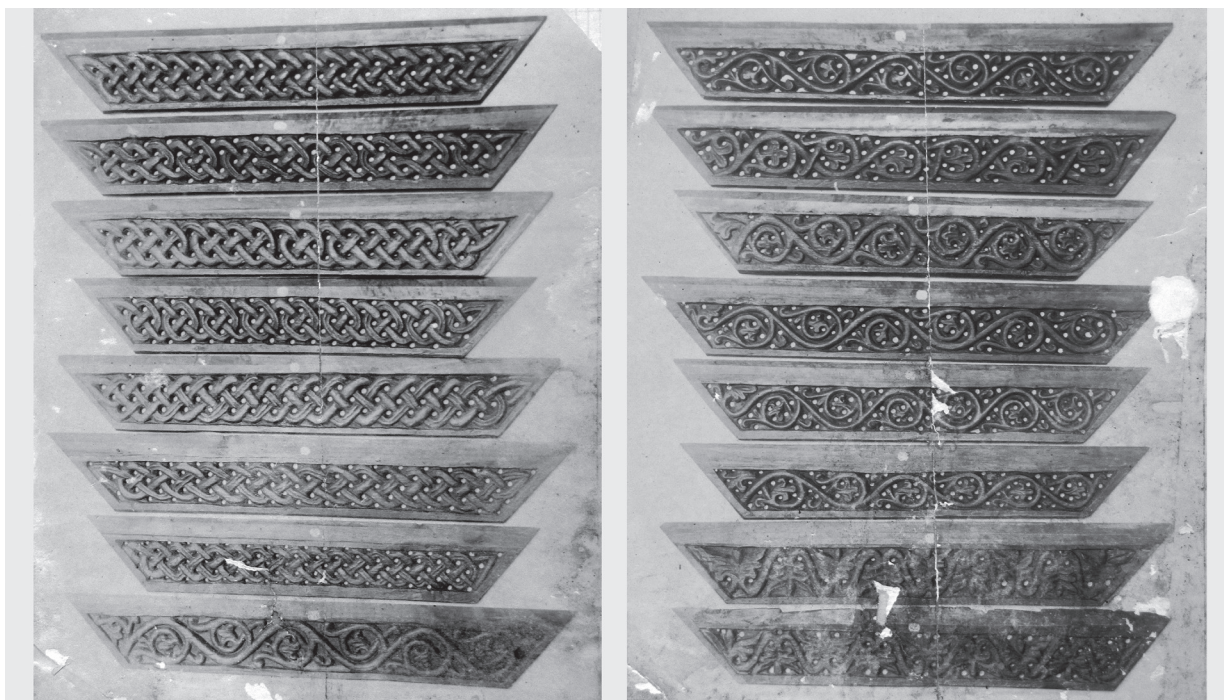
Dvořákov program obnove

Dvořák je 6. listopada obišao vratnice i inzistirao da se truli dijelovi zamijene jednostavnim glatkim daskama, no nakon detaljnijeg pregleda ipak je predložio da se novi drveni dijelovi izdube i u njih se umetnu stare ornamentirane daske, čime bi vratnice dobile novu stabilnost, a stare bi dekoracije ostale sačuvane.³⁹ Švimberský je smatrao da ih se unatoč impregniranju i očvršćivanju, zbog jake trulosti ne može postaviti, no Dvořák je ustrajao u svojem

mišljenju. Inzistirao je i na tome da se novoizrezbarene daske jednostavno prekriju, pri čemu bi se na tehnički bolji način zadržalo stanje prije obnove. Obnovu profiliranih ukrasnih letvica odobrio je samo ako je ponovna upotreba nemoguća. Dvořák je poslije objavio i konačni program obnove s pojedinim novim odlukama.⁴⁰ Samo se na jednom manjem dijelu ornamentalne površine desne vratnice koji je bio u iznimno lošem stanju odustalo od načela čuvanja staroga materijala pa je dopuštena nova daska s novoizvedenim starim ornamentom. Odustalo se od izvedbe novog prihvatnika i preporučilo na starome izvesti novo podnožje i završetak u obliku jednostavnog kapitela. Dvořák je naveo da će se obnoviti sedamnaest letvica na desnom i devet na lijevom krilu te pedeset profiliranih vijenaca, popraviti će se upotrebljive kugle i neće se obnavljati crvena pozadina pa „će se tako nelažirano, a sanirano očuvati gotovo sve što je od čudnovatih vratnica došlo do nas“.⁴¹ Konzervatorske su mjere uključivale: podstavu prošupljenih ornamenta impregniranim platnom radi učvršćivanja i izbjegavanja nakupljanja prašine, kitanje i lakiranje rupa od crvotočine radi sprečavanja dotoka zraka i prašine te tada još, zbog sumnje da bi istezanje i stiskanje željeza moglo oštetiti drvo, upitna mjera postavljanja okvira na kraćim stranama i željeznih okova na hvatištu zglobova. Prihvaćeno je postavljanje stakla na najdonje reljefe, a Švimberský je predložio i da se pod njegovim nadzorom načine gipsani odljevi reljefa.

Nastavak i okončanje radova

Iz završnoga izvješća proizlazi da su nastali mnogi nepredviđeni poslovi, pukotine na početno nevidljivim dijelovima rastavljenih vratnica.⁴² Profilirani vijenci su pričvršćeni mjedenim vijcima, a rupe zapunjene uljnim kitom. Mjedenim su vijcima pričvršćena i reljefna polja i njihovi okviri. Prvi prijedlog postavljanja gornjeg dijela vratnica

7. Novi okviri s pozicija 4, 15, 22, 25, 40, 49, 53, 70, 75, 76, 83, 89, 90, 96, 101 i 105 (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, snimio M. Špikić)
New frames from positions 4, 15, 22, 25, 40, 49, 53, 70, 75, 76, 83, 89, 90, 96, 101 and 105 (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, photo by M. Špikić)

izmijenjen je projektom s pomičnim klinom. Prihvatnik je popravljen i dopunjen američkim mahagonijem učvršćen željeznom šipkom te na četiri mjesta mjedenim petama pričvršćen za lijevo krilo, kako bi se desno moglo otvarati u katedralu. Lijevo je krilo zalijepljeno, posloženo ili popravljeno na 171 mjestu, a desno na 194, dok su letvice i profilirani vijenci popravljani, prošireni izravnati, produljeni ili podstavljeni na 845 mjesta. Od ukupno 56 letvica desnoga krila, 17 je novih, a na lijevom krilu šest. Od 56 profiliranih vijenaca desnoga krila 34 su nova, a na lijevome 29. Pojedine je slabe rubove pri pričvršćivanju profiliranih vijenaca valjalo podložiti smolom. Neoštećenih izvornih kugli upotrijebljeno je osam, a postavljene su na osam najdonjih pozicija vratnica. Daljnjih dvadeset dopunjeno je rogačevinom od otpadaka vratnica.

Švimberský je dao izrezati dva milimetra debeo ogledni primjerak stražnje strane crvotočne daske s pozicije 108–109 i uokviriti ga u stari hrast s pozicije 55, radi budućeg „tehničko-arheološkog studija“.43 Budući da je odlučeno da će se prikriti četiri novoizrezbarene daske, dao je napraviti njihove sadrene odljeve te ih zajedno s manjim dijelovima starih vratnica, čavličima, vijcima i neiskorištenim materijalom dao pohraniti u Arheološkom muzeju.44

Tehnički asistent Središnjega povjerenstva Karl Holey je 3., 4. i 5. studenoga na licu mjesta pregledao napredovanje radova.45 Predlagao je da okvir obuhvati četiri strane krila i da bude čelični, a da se metalni okovi zbog saliniteta izvedu u bronci. Švimberský je izvorno također predlagao čelik, no za broncu se odlučio zbog sporijeg hrđanja, lakšeg okretanja i veće trajnosti. Protivio se postavljanju okvira

oko svih stranica krila jer bi ih se nepotrebno otežalo, a i uništilo bi se novopostavljeno drvo na unutarnjim rubovima vratnica.46 Bulić se pozivao na kvalitetnu obradu željeznih okova koja bi osigurala trajnost jer je radove htio okončati do 2. prosinca, pa je Središnje povjerenstvo zamolio da ne nalaže izmjene koje bi produljile rok. Sud je donio tehnički savjetnik Središnjega povjerenstva Julius Deininger.47 Projektirani trostrani metalni okvir krila smatrao je dovoljnim, budući da je nova pozadina preuzela funkciju učvršćivanja. Broncu kao materijal je savjetovao ako bi se vratnice rjeđe otvarale, a brončane okove smatrao je primjerenijima monumentalnosti i visokoj umjetničkoj vrijednosti vratnica.

Središnje povjerenstvo se nije usprotivilo Bulićevu zahtjevu za postavljanjem natpisa o restauriranju, iako je Dvořák naglasio da natpis i na stražnjoj strani mora biti što neupadljiviji.48 Na hrastovim daskama na poledini, na desnoj vratnici stoga stoji:

*Hae valve factae sunt
a magistro Andrea Buvina Spalatensi
anno rep. sal. MCCXIV;*

na lijevoj:

*A. Švimbersky Bohemiensis
aere publico Spalati restauravit
anno rep. sal. MCMVIII*

ispod:

*Collegium fabrum lignariorum Spalatensium operas dedit.*49

Bulić je od Središnjega povjerenstva 4. studenoga zatražio da imenuje muzeje i ustanove u monarhiji i u inozemstvu kojima bi se ponudila kupnja gipsanih odljeva vratnica,

što je Dvořák i učinio.⁵⁰ Tako dobiveni novac trebao je biti namijenjen muzeju. Jedan je odljev namjeravao ostaviti u muzeju, a jedan je namijenio Središnjem povjerenstvu koje ga nije moglo preuzeti jer nije imalo zbirku gipsanih odljeva. Odljev i ostaci izvornih dijelova vratnica danas se nalaze u Muzeju Grada Splita.⁵¹ U studenome 1908. MBN je Švimberskom odobrilo isplatu dodatnih 600 kruna.⁵² U dva je navrata produljivan dopust Švimberskoga koji je izvorno istjecao 19. listopada.⁵³ Radovi su službeno okončani 2. prosinca 1908. na šezdesetu obljetnicu vladavine Franje Josipa I.⁵⁴

Naknadni radovi, konačni obračun i imenovanje Švimberskoga dopisnikom

Bulić je postupak obnove nazvao racionalnim restauriranjem (*Razionale restauro*).⁵⁵ Prikaze *Posljednje večere* (107) i *Ozdravljenja slijepih i hromih* (2), jednog od najlošije očuvanih, naveo je kao primjere kako i loše očuvane drvene predmete treba čuvati od daljnjih oštećenja impregnirajući ih i petrificirajući kemijskim sredstvima.⁵⁶

Nakon službenog završetka radova, Holey je predložio daljnje radove.⁵⁷ U pratnji Bulića, „nadinžinira“ Ahila Save i izvođača radova, obišao je vratnice te izvedbu ocijenio savjesnom i solidnom. Nakon uzimanja gipsanih odljeva valjalo je očistiti čitave vratnice, nove grede nanovo nalužiti i premazati uljem, vijcima učvrstiti prihvatnik, neobrađene željezne okove lijevoga krila premazati minijem i uljnom bojom, od slaboga željeza izraditi po tri vodoravne metalne šipke na zaštitnim staklenim pločama, s unutarnje strane izvesti rukohvate od tamnoga željeza. Savo je na pozadini htio postaviti zasun, no zbog veće stabilnosti i jednostavnije izrade prihvaćeno je Holeyovo rješenje sa željeznim šipkama s kukama na kraju i po jednom ušicom u vratnicama i u zidu jer je manje oštećivalo drvo, a vratnice su češće bile u otvorenom položaju pa su mogle zakrivati ovješene šipke.

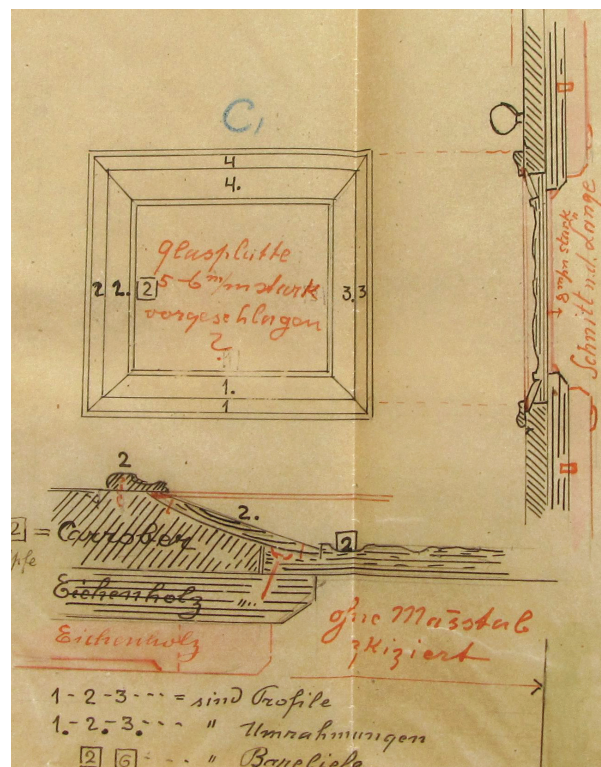
Bulić je u ožujku 1909. dostavio konačni obračun s iznosom od 5764 kruna i 97 helera.⁵⁸ Karl Mauerer, čuvar i ispomoć u radu, dobio je naknadu od 196 K. U završni iznos uklopljen je i ručak za radnike na zvoniku i vratnicama u povodu obljetnice Franje Josipa I. (90 K), ali ne i honorar za Švimberskoga koji je dotad primio 1000 K. Bulić je izrekao pohvalu Švimberskom, Konzorciju stolara i drvorezbara te tvrtki Lovre Aržić & Comp. Referent koji je obrađivao Bulićev dopis na ovitku je zapisao da su radovi provedeni u suradnji sa Središnjim povjerenstvom i prema programu restauriranja, da je proračun premašen za 1264 K 97 h, no da je već prije upozoreno na tu mogućnost, pa je naložena isplata iznosa i dodatnih 1000 K Švimberskome koji je u Splitu boravio 156 dana. Kao državni službenik VIII. klase imao je pravo na dnevnicu od 10 K, dok su putni troškovi i manji izdaci iznosili 222 K 71 h. Referent je naglasio da bi preostali iznos od 217 K 29 h do 2000 K bio skroman honorar za rad koji bi

kod restauratora trajao dulje i stajao dvostruko više, pa je predložio da se Švimberskoga imenuje dopisnikom, s čime se Dvořák 13. travnja 1909. suglasio.⁵⁹

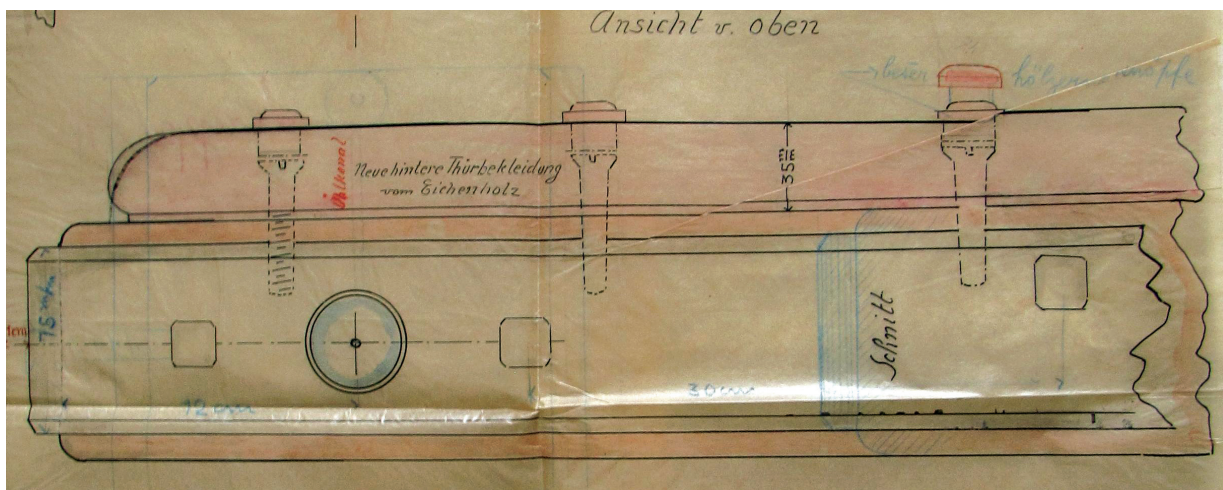
Franjo Ferdinand je Švimberskoga 1913. na godinu dana razriješio dužnosti profesora kako bi za Središnje povjerenstvo izveo restauratorske radove na Lopudu, u Dubrovniku i na Visu.⁶⁰ Švimberský po svemu sudeći nije prihvatio tu zadaću jer se kao restaurator u franjevačkoj crkvi u Lopudu, franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku te kao restaurator stropa crkve Sv. Ciprijana i Justine u Visu spominje J. Adlhardt, što je i shvatljivo, budući da se u više navrata žalio na nesavjesne i nepouzdate radnike, pa je većinu posla morao sam izvesti, te na činjenicu da je on za obnovu Buvininih vratnica osim moralne očekivao i odgovarajuću materijalnu naknadu.⁶¹

Kontekst obnove Buvininih vratnica

Današnje dobro stanje očuvanosti vratnica rezultat je obnove koju je pod nadzorom bečkoga Središnjega povjerenstva 1908. godine izveo Anton Švimberský, a o kojoj je Ljubo Karaman napisao: „Drvene vratnice bile su očišćene od vjekovne prašine i nečisti te impregnirane protiv crvotočine. Propali i posve istrunuli dijelovi dekoracije na vratnicama bili su, amo-tamo, nadomješteni novim komadima, dok se naprotiv u figuralne evanđeoske kompozicije uopće nije diralo. To nije učinjeno niti u četiri najdonja prizora koji su bili najviše oštećeni od vremena: već su oni protiv

8. Shema horizontalnoga (nije u mjerilu) i vertikalnoga presjeka kasete (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908., snimio M. Špikić) Scheme of the horizontal and vertical cross-section (not to scale) of the cassette (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, photo by M. Špikić)

9. Tlocrt krila vratnica s novom pozadinom i metalnim okvirom (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, snimio M. Špikić)
Plan of the door leaves with the new background and the metal frame (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, photo by M. Špikić)

daljnjeg kvara bili zaštićeni staklom.⁶² Brojevi izneseni u poglavlju *Nastavak i okončanje radova* ukazuju na to da su intervencije na vratnicama bile znatne, no da ih je Karaman desetak godina nakon obnove doživljavao neprimjetnima.

Za shvaćanje konteksta bitno je da su u obnovi bili ključni povjesničar umjetnosti Dvořák i tehničar Švimberský, ali i to da su Središnje povjerenstvo zastupali Dvořák, Holey i Deiniger.

Intervencije na Buvinim vratnicama trebale su biti deklarativna primjena novih načela čuvanja starosne vrijednosti i minimalne intervencije, tj. zadržavanja zatečenog, alteriranog materijalnog stanja uz tehničko interveniranje u svrhu uklanjanja uzroka propadanja i strukturalnoga jačanja povijesnoga spomenika. Osjetljivost Aloisa Riegla i Maxa Dvořáka na umjetničku intervenciju na povijesnom spomeniku bila je reakcija na stilsko restauriranje kada su u skladu s materijalističkom i tehnicističkom historičističkom teorijom umjetnosti intervencije na pojedinim objektima ili predmetima osmišljavali i provodili poznati praktični umjetnici. Temeljni problem u doživljavanju obnovljenih građevina u vremenu koje je u umjetničkom pogledu obilježio impresionizam, bila je njihova kvaliteta novosti te negirana starosna i narušena ambijentalna vrijednost. Riegl je pri intervencijama na povijesnim objektima želio gotovo potpuno isključiti ulogu umjetnika. Tehničar je trebao zastupati očuvanje predmeta/objekta, a povjesničar povijesnu i starosnu vrijednost te prosuditi koliko predložene mjere utječu na opći dojam. Umjetniku je tu bilo mjesto samo ako je on ujedno povjesničar ili tehničar te ako ima izričit smisao za povijesnost i povijesnu savjest te sposobnost nadvladavanja nagona za korigiranjem tragova starenja.⁶³ Dopune i obnove je dopuštao samo kada se radilo o umjetničkim spomenicima u funkciji.⁶⁴ Dvořák se u izvješću o Dioklecijanovoj palači upućenom MBN-u 26. srpnja 1908. zauzeo za angažira-

nje arhitekta koji bi izradio projekt tehničkog saniranja Palače razumijevajući načela zaštite spomenika, a svoju zadaću vidio u iznalaženju sredstava i načina za očuvanje naslijeđenoga stanja bez gubitka originalnosti ili dojma ruševine.⁶⁵ Pri takvom je poslu trebalo donositi odluke o svakom kamenu, a intervencija je u konačnici trebala bila što neupadljivija.⁶⁶ U navedenome je jasna teorijska poveznica s uputama za obnovu Buvininih vratnica i naputkom o uklapanju starih ornamenata u nove daske. O funkciji nove zaštite spomenika Dvořák je iznio: "Želimo zaštitu spomenika koja neće biti u opreci sa sadašnjošću i njenim potrebama, zaštitu spomenika koja ne želi sadašnjošću krivotvoriti prošlost, koja prošlost neće pozvati u prividni život već zaštitu spomenika koja će stari kulturni posjed poput skupocjenoga dragoga kamena uklopiti u novi razvoj. Želimo zaštitu spomenika koju se neće osjećati kao prinudu već kao dobročinstvo, dobročinstvo koje proizlazi iz obrazovanja, zaštitu spomenika koja nije u proturječnosti s modernim životom i njegovim dragocjenim dobrima, modernom umjetnošću i znanošću, nego iz njih proizlazi."⁶⁷

Iako siromašna i rubna pokrajina, Dalmacija je zbog bogatstva povijesnih spomenika i međunarodne važnosti pojedinačnih spomenika privukla ugledne predstavnike Bečke škole povijesti umjetnosti koji su i u Dalmaciji stvarali iskustvo i metodologiju novoga koncepta očuvanja kulturne baštine. Obnova jednog od najvažnijih artefakata srednjovjekovne dalmatinske skulpture i europski poznatoga spomenika postala je zajedno s očuvanjem zgrade stare biskupije prijelomnom za prevagu novih načela u splitskoj sredini koju je uvelike obilježilo stilsko restauriranje, ali i u Austro-Ugarskoj Monarhiji jer su u projektu sudjelovali nositelji novog koncepta Max Dvořák, Julius Deininger i Karl Holey, osobe koje su već 1909. počele s važnim strukturalnim reformama Središnjega povjerenstva koje su vodile reorganizaciji 1911. godine.⁶⁸ ■

Bilješke

- 1** O Buvinim su vratnicama pisali D. Farlatti, I. Kukuljević, R. Eitelberger, T. G. Jackson, A. Ehrhard, L. Jelić, A. Venturi, M. Vasić i P. Toesca, no sveobuhvatni opis, likovnu i ikonografsku analizu te kontekstualizaciju donio je Karaman u: LJUBO KARAMAN, Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale, u: *Rad HAZU*, 275 (5.) (1942), 1–66, a na njega se pozivaju i autori enciklopedijskih članaka: MIRJANA VEŽA, Buvina, Andrija, u: ELU, *Leksikografski zavod FNRJ* (ur. A. Mohorovičić), sv. 1, Zagreb, 1959., 557, i IGOR FISKOVIĆ, Buvina, Andrija, u: EHU, (ur. D. Brozović), sv. 1, Zagreb, 1995., 141. Karamanov je tekst prerađeni tekst njegove bečke doktorske disertacije o splitskoj romaničkoj plastici iz 1920. godine. Dvořák je (LJUBO KARAMAN, 1942., (bilj. 1), 1.) okarakterizirao velikim prijateljem dalmatinske stare umjetnosti koji je D. Freya i H. Folnesicsa potaknuo na bavljenje dalmatinskom kasnom gotikom i ranom renesansom. Iz kruga Maxa Dvořáka potekao je i O. Kutschera koji je 1910. napisao disertaciju o trogirskoj katedrali.
- 2** Formalni, ikonografski i stilski opis vratnica zasniva se na: MIRJANA VEŽA 1959., (bilj.1), 557 i IGOR FISKOVIĆ 1995., (bilj.1), 141.
- 3** Hrvatski državni arhiv Zagreb (dalje HR-HDA), Savezni ured za zaštitu spomenika kulture (dalje f958, kt. 19, Buvina Tor), 1253/1909, Referáto restauraci Buvinovy brány, Švimborský, 26. veljače 1909., str. 3. Na prijevodu teksta zahvaljujem kolegici Mariji Lučevnjak.
- 4** IGOR FISKOVIĆ 1995., (bilj.1), 141; LJUBO KARAMAN 1942., (bilj. 1), 56: Karaman je zbog pojedinih motiva smatrao da su rukopisi kojima se Buvina koristio nastali u prekoalpskim zemljama (Pilat prekrizanih nogu, kalež na Maslinskoj gori, Malko navaljuje na Krista, skidanje križa bez ljestava a sa Suncem i Mjesecom).
- 5** MIRJANA VEŽA 1959., (bilj.1), 557.
- 6** IGOR FISKOVIĆ 1995., (bilj.1), 141; LJUBO KARAMAN 1942., (bilj. 1), 56 je smatrao da ne bi bilo toliko propusta i slobode u ikonografiji da je Bernard nadzirao rad majstora.
- 7** MIRJANA VEŽA 1959., (bilj.1), 557.
- 8** Središnje povjerenstvo je hrvatski prijevod naziva Central-Commission/ Zentral-Kommission, jer ga je tako prevodio i Kukuljević u *Arkivu* i Bulić nakon 1910. kada se hrvatski u Dalmaciji počeo koristiti kao službeni jezik. Povjerenstvo je nekoliko puta mijenjalo svoj naziv: 1850.–1873. k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (c. kr. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina); 1873.–1911. k. k. Central-Commission/Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale (c. kr. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i historijskih spomenika) te od 1911. k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege (c. kr. Središnje povjerenstvo za zaštitu spomenika). Središnje je povjerenstvo prethodilo današnjem austrijskom Bundesdenkmalamt u vrijeme kada su i naši krajevi bili dio Monarije. O Središnjem povjerenstvu vidi: WALTER FRODL, Idee und Verwirklichung, Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich, Beč-Köln-Graz, 1988., Böhlau Verlag, 1–220; STANKO PIPLOVIĆ, Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču i graditeljsko nasljeđe Dalmacije, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 28 (2004), 7–34.
- 9** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1150/1889, Bulićev dopis 31/C od 30. rujna 1889., 8–10.
- 10** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 761/1899 Bulić SP-u 10. travnja 1899. 8/C: 2.
- 11** FRANE BULIĆ, Dalmatien, Conservator Bulić u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* (Beč), treća serija, godište I (1902.), stupac 168–169; N. N, La Bussola della Porta Maggiore del Duomo di Spalato, u: *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 33, 1/12, (1910.), 150; cijena je iznosila 2568 K 73h (HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3214/1910, Bulić SP-u 25. lipnja 1910. 42/K).
- 12** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1894/1902, prijepis dopisa Ministarstva bogoštovlja i nastave (dalje: MBN) Dalm. namjesništvu 20. studenoga 1902., br. 18118.; Jaquingasse 11 u bečkom 3. kotaru.
- 13** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1675/1907, Dvořák 22. lipnja 1907.; Dvořák, Max (Roudnice nad Labem, 24. 6. 1874.–dvorac Hrušovany nad Jevšivkou, 8. 2. 1921.), dr. phil., sveučilišni profesor, povjesničar i povjesničar umjetnosti. Studij povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti u Pragu i Beču. Svršetak studija na Institutu za austrijsko povijesno istraživanje; 1897. sveučilišni asistent, 1902. docent, 1905. izv. prof. kao nasljednik Aloisa Riegla, 1909. red. prof. bečkog Sveučilišta te predstojnik II. povijesno-umjetničkog instituta bečkog Sveučilišta kao nasljednik Franza Wickhoffa; 1905. glavni konzervator II. odj. za njemačka područja, a 1906. član Središnjeg povjerenstva; 1907. Osnovao ediciju Austrijske umjetničke topografije, 1911. predstojnik Povijesno-umjetničkog instituta Državnog zavoda za spomenike, 1917.–18. zamjenik predsjednika Povjerenstva uz odustajanje od funkcije glavnog konzervatora. Objavio: *Katechismus der Denkmalpflege*, 1916.; *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, 1924. Izvor: THEODOR BRÜCKLER- ULRIKE NIMETH, Personenlexikon zur österreichischen Denkmalpflege 1850–1990, Beč , 2001., 54–55. ad Dvořák.
- 14** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3037/1907, Bulić SP-u 21. listopada 1907., br. 44.
- 15** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 119/1908 Bulić SP-u 44/K 31. prosinca 1907., Dvořák 1. veljače 1908.; N. N., Dalmatien, Spalato, Dom, Portaltüren, u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* (Beč), VII. godište treće serije (1908), stupac 49.
- 16** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 2086/1908 MBN SP-u br. 6743 od 13. svibnja 1908.

- 17** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, Zpráva o postupu (...), Švimberský SP-u 20. kolovoza 1908., 1. Kolegi Ivanu Bogavčiču zahvaljujem na prijevodu teksta.
- 18** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 2627/1908 Bulićev brzovjav SP-u br. 3867 od 13. srpnja 1908.
- 19** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 2627/1908, (bilj. 18).
- 20** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 6.
- 21** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908. Priložio je fotografije i pause, ponudu izrade željeznih okova tvrtke Lovre Aržić & Comp, ponudu premaza uljem A. Bellottija, ponudu Gaetana Voltolinija za izradu gipsanih odljeva, ponudu Konzorcija stolara i drvodjelaca za izradu staklenih ploča koje bi pokrivala donja, oštećena polja te alternativu reklamni list s ponudom metalnih rešetki češke firme tvrtke Ant. Wendler Bubna.
- 22** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 1–3.
- 23** Podaci u odlomku: HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 3–5.
- 24** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 6.
- 25** MAX DVOŘÁK, Die Restaurierung des Buvinatorees am Dome in Spalato, u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* (Beč), VII. godište treće serije (1908.), stupci 347–353.
- 26** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 7.
- 27** ANTON ŠVIMBERSKÝ, Anleitung zur Imprägnierung wurmstichigen Holzes, u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* (Beč), VIII. godište treće serije (1909.), 425–426.
- 28** Stupnjevi Réaumurove skale, u *Celziusovoj skali 37,5–62,5 °C*.
- 29** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 8.
- 30** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 10.
- 31** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 8.
- 32** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, trebovnik, Carlo Buj, Split, 11. srpnja 1908.
- 33** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 10.
- 34** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, (bilj. 17), 9.
- 35** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, Švimberský Dvořáku 24 kolovoza 1908., str. 2.
- 36** MAX DVOŘÁK 1908, (bilj. 25), 348.
- 37** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3398/1908, Dvořák dvorskom tajniku (Weckbeckeru) 3. rujna 1908.
- 38** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3612/1908, poslano 20. kolovoza 1908.
- 39** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3894/1908, 13. listopada 1908., Bulićev brzovjav SP-u br. 5285; Dvořákov brzovjav Buliću 13. listopada 1908.; MAX DVOŘÁK 1908, (bilj. 25), 348–349.
- 40** MAX DVOŘÁK 1908, (bilj. 25), 350–353.
- 41** MAX DVOŘÁK 1908, (bilj. 25), 352.
- 42** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, (bilj. 3), 1–8.
- 43** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, (bilj. 3), 5.
- 44** FRANE BULIĆ, Ristauro e collocamento al posto delle porte del Duomo di Spalato dal Maestro Andrea Buvina, u: *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 31, 9/12, (1908.), 170–171.
- 45** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4556/1908, Karl Holey, Bericht über die Restaurierung der Buvinatür am Dompotal zu Spalato, Split, 5. studenoga 1908.
- 46** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4556/1908, Bulić SP-u, 21. studenoga 1908., br. 90.
- 47** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4556/1908, 21. studenoga 1908., Deininger, 28. 11. 1908.
- 48** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4153/1908, Bulić SP-u 24. listopada 1908. br. 69.; N. N., Split, Buvinine vratnice (njem.), u: *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* (Beč), VII. godište treće serije 1908: 414.
- 49** FRANE BULIĆ 1908, (bilj. 44), 170–171.
- 50** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4323/1908, Bulić SP-u 4. studenoga 1908. br. 71; Dvořák rukopisom 19. studenoga 1908.: predložio je sljedeće muzeje i institucije: Muzej za umjetnost i industriju u Beču te Zbirku bečke Akademije likovnih umjetnosti, zbirku gipsanih odljeva Povijesno-umjetničkog instituta u Krakówu, Germanski nacionalni muzej u Nürnbergu, Muzej Correr u Veneciji, Muzej gipsa u Rimu, Muzej Trocadero u Parizu, Kunstinstitut grada Frankfurta, Muzej za umjetnički obrt u Bruxellesu, Zbirku skulptura i gipsanih odljeva kršćanskog doba berlinskoga muzeja Kaiser Friedrich, Muzej za umjetnički obrt u Berlinu, Gradski muzej u Braunschweigu, Zbirku gipsanih odljeva u Albertinum u Dresdenu, Muzej za umjetnički obrt u Düsseldorfu, Muzej za umjetnički obrt u Karlsruheu te Gradski muzej u Leipzigu. Smatrao je da bi bilo preporučljivo staviti oglas u *Zeitschrift für bildende Kunst (Kunstchronik)*.
- 51** Razgovor s Arsenom Duplančićem 24. kolovoza 2010.
- 52** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4427/1908, 12. studenoga 1908. prijepis dopisa MBN-a Češkom namjesništvu br. 44881.
- 53** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 3939/1908 15. listopada 1908., Dvořák, Amtserinnerung; HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4438/1908, Bulićev brzovjav SP-u 19. studenoga 1908.
- 54** FRANE BULIĆ 1908, (bilj. 44), 170–171.
- 55** FRANE BULIĆ 1908, (bilj. 44), 170–171.
- 56** FRANE BULIĆ 1908, (bilj. 44), 170–171.
- 57** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 4737/1908, 7. prosinca 1908., Holey iz Splita o Buvininim vratnicama; HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 234/1908, Bulić SP-u 13. siječnja 1909. br. 3/κ.
- 58** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909 Bulić SP-u 6. ožujka 1909. br. 19/κ. Stolarski i drvorezbarski radovi iznosili su 4402 K 22 h, bravarski 641 K 60 h, ličilački 479 K 20 h, ličilačke potrepštine 26 K 55 h, papir i pisaljke 19 K 40h.
- 59** HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909 Bulić SP-u 6. ožujka 1909. br. 19/κ.

- 60** THEODOR BRÜCKLER- ULRIKE NIMETH 2001., (bilj. 13), 268., ad Swimbersky.
- 61** HR-HDA, f958, kt. 9, Lissa (Vis)- Kirche St. Cyprian Rest.-3168/1914, Bulić SP-u 27. travnja 1914. br. 229.; HR-HDA, f958, kt. 10- Mezzo (Lopud)-1193/1914, Bulić SP-u br. 70 11. veljače 1914.; HR-HDA, f958, kt. 13- Ragusa I. (Dubrovnik)-Franziskaner Bibliothek-1194/1914. Bulić SP-u br 71. 14. veljače 1914.; HR-HDA, f958, kt. 19, Buvina Tor, 1253/1909, (bilj. 3), 7–8.
- 62** LJUBO KARAMAN 1942., (bilj. 1), 6.
- 63** ALOIS RIEGL, Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalpflege in Österreich, Beč, 1903., 110–111.
- 64** ALOIS RIEGL 1903, (bilj. 63), 111.
- 65** Podaci u odlomku: MAX DVOŘÁK, Restaurierungsfragen Spalato, u: *Kunstgeschichtliches Jahrbuch*, Beč, prilog III. sv. (1909.), 135–140.
- 66** MAX DVOŘÁK 1909, (bilj. 65), 141–142.
- 67** MAX DVOŘÁK, Denkmalpflege in Österreich, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, Beč, 28 (1974.), 137, (pretisak referata s konferencije u Salzburgu 14. i 15. rujna 1911.).
- 68** MAX DVOŘÁK 1974, (bilj. 67), 134.

Summary

Franko Čorić, Zlatko Jurić

RENOVATION OF BUVINA DOOR IN 1908

The monumental Romanesque door on the Split cathedral, work of Master Andrija Buvina (1214), was renovated in 1908. The protagonists of the renovation were the chief conservator of the Second Department of the Central Commission, art historian–Max Dvořák and the technician, teacher at the Wood Processing School in Chrudim, Bohemia–Anton Švimberský. In 1907, the conservator of the Central Commission for Artistic and Historical Monuments, don Frane Bulić, initiated the renovation with a view to harmonizing it with the completion of works on the cathedral belfry. Upon the suggestion of Kaspar von Zumbusch, Švimberský was engaged to do the job by Max Dvořák. He developed renovation guidelines that respected the principle of preservation of age-value. He requested that the door leaves not be supplemented, that the damage be repaired and wormholes prevented from spreading, and that the most severely damaged panels be physically protected.

Švimberský found that the door was covered with dirt, the wood was dry and damaged (see fig. 2), and five to ten percent of the wooden material was infested with wormholes. He also established that the front side of the door was made of carob wood. The figural reliefs and ornaments were dismantled, cleaned, impregnated and petrified with hot turpentine. The impregnating liquid, which had to be boiled for 15 minutes in an enamel pot, and then cooled, filtered and kept in a closed receptacle, consisted of 1.5 l of vinegar, 12.5 g of garlic, 25 g of onion, 11.5 g of salt, 80 g of absinthe leaves and 2.25 g of crushed pepper. Depending on the scope and degree of infestation, the damaged pieces of wood had to be placed in their own specially made wooden receptacles containing impregnating liquid for 10–20 minutes. The liquid was to be heated to a temperature between 30 and 50 °R. The new elements for the front side were made in walnut wood, while the sections of the core and the rear side were made in oak wood. To allow for it to be reused, the core had to be reinforced with steel screws with heads that served as plugs, and they were kept in place by a metal frame extending along three sides of the door leaf.

Švimberský, who had originally planned just to make the conservation interventions, impregnate the door and

display it in *Opera del duomo*, found himself torn between the local community, which requested that the bottom parts be replaced with new ones that would feature motifs analogous to those on the door leaves, and the Dvořák guidelines that prevented any such supplementations. Having learned about the engraving of the bottom-most lines, Dvořák suspended the works on September 1st 1908, and on October 6th he personally visited the site. He proposed that holes be made in new planks and the old ornamented planks inserted into them, that hollow ornaments be lined with impregnated canvas and wormholes filled. The newly engraved planks were, however, covered with smooth planks. Later, they were removed and nowadays the interventions of Švimberský are visible again. The numbers in the chapter on *Continuation and Completion of Works* indicate that the interventions on the door were indeed numerous. The door was coated with hot linseed oil, filled and coated with wax. The indications of renovation were sited on the back of the door, and after the works were completed, a gypsum cast was also made. Following a request by Bulić, Dvořák compiled a list of museums and institutions in the country and abroad to which the cast could be offered for sale.

In line with the Riegl concept of the protection of cultural heritage, the key figures in this renovation were the technician Švimberský, who endeavoured to preserve the item, and the art historian Dvořák, who protected the historical value and judged what the impact of the proposed measure would be on the overall appearance. The renovation of one of the most important artefacts of mediaeval Dalmatian sculpture, and a well-known monument on a European scale, had a decisive effect – together with the preservation of the old diocese building – on the sway of new principles in Split, which was significantly marked by the stylistic restoration, and also in the Austro-Hungarian Monarchy, since some of the leaders of the new concept participated in the project: Max Dvořák, Julius Deininger and Karl Holey, personages who led the Central Commission towards its reorganization in 1911.

KEYWORDS: *Buvina door, Central Commission, Frane Bulić, Max Dvořák, Anton Švimberský*